

Lappska fångst- och fiskeredskap

af

Nils Keyland.

Ripsnaror.¹ Lappska *reksage-giele*.

Fjällriporna hålla gärna till i björkdungar på fjällsluttningarna, där det finnes god tillgång på björkknopp, som de förtära. I närheten af sådana dungar, på öppna platser, sätter man snarorna, som sedan böra synas hvarje morgon. Personer, som ägna sig åt ripfångst i större skala, kunna ha 40—50 snaror utsatta och däröfver. Är turen god, kan man få 10 à 15 stycken i en syning. Snarorna böra ej få stå för länge på samma ställe, ty fåglarna bli snart misstänksamma. Efter några syningar ömsar man alltså plats, men de behöfva ej flyttas långt. Hvarje lapp har sitt särskilda fångstområde efter öfverenskommelse. Stundom bruka t. ex. två lappar sina trakter samfällt och dela bytet. De hjälpa hvarandra vid utsättningen af snarorna och turas om vid syningen. Det är mest unga personer, som syssla med ripfångst. Fångandet försiggår mest, när man ligger i höstvistet, tills fram i november månad. Bästa tiden är från och med november till inemot jul. Riporna gå då mest flockvis. Somliga ha snaror hela vintern. Bofasta lappar nere i skoglandet fånga äfven dalripor. Tillvägagångssättet är därvid i princip samma som vid fjällripfångst, fränsedt de oväsentliga afvikelser, som kunna påkallas af terrängförhållandena. Bönderna lägga ofta ha sina snaror på fåbodvallar eller i hagarna däromkring.

¹ De i det följande beskrifna och afbildade föremålen äro förfärdigade af lappmannen Anders Nilsson från Mellanskogsfjäll, Frostvikens sn, Jämtland. Fångstscenerna äro arrangerade på Skansen.

Riporna afyttras till fågelhandlare i fjällbyarna och betinga från 25 till 30 öre stycket. I allmänhet äro dessa fåglar lättfångade. När de slå ned vid gillren, visa de ingen försiktighet, utan rusa blindt i. Fjällräfven kan någon gång göra skada å fångade ripor.

Fig. 1 visar en ripsnarklyka af björk. Dess höjd är omkring 80 cm, vidd nederst 30 cm. Snaran är virad några slag i en skåra rundt toppen och fastgjord där genom dubbla löpknutar. Vi förut-

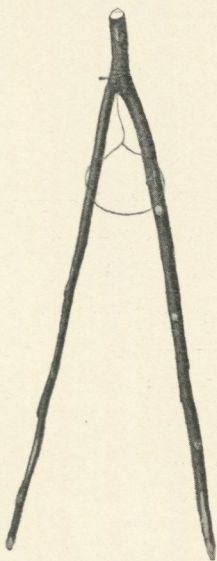

Fig. 1. Klyka med
gillrad snara.
N. M. 114,267.

sätta här kännedom om, hur en vanlig enkel löp- eller lyckknut göres. Fig. 2 visar en sådan. När man har denna knut färdig, lägger man den fasta (icke löpande) tåten *b* i form af en ny ögla, hvilken trädes genom *c* på det sätt fig. 3 åskådliggör. Med ena nypan fasthåller man nu *e*, med den andra drar man åt tåten *a*, så långt det går. Den dubbla löpknuten är därmed färdig. Vid undersökning af denna, befinnes nu *a* vara den fasta, *b* åter den lösa tåten, således omvändt mot förut. Genom lika förfaringssätt kan man af den dubbla knuten åstadkomma en tredubbel o. s. v. ända till en hel kedja af knutar, hvilka lösas på samma sätt som den enkla knuten, hvar för sig. Löpknuten användes för att snaran så lättvindigt som möjligt skall kunna aflägsnas från sitt fäste, när gillren upptagas för året. Hårdknutar äro i det fallet synnerligen opraktiska. Där de till

följd af fuktighet frusit stela, kunna de lösas endast med stort besvär eller på det sättet, att snarorna spolieras.

Till material användes stundom handspunnen rensensträng af ungefär 1 mm genomskärning. Snaror, förfärdigade af sådant, äro hvitblanka och genomskinliga. Ögla bildas, när man viker rensensträngen dubbel; den har den enkla form fig. 4 visar. Tvinningen utföres med nypan slag för slag efter hela längden. I änden slås en knut.

Enligt sagesmannens åsikt företräda sensnarorna hos lapparna den äldre typen, och ännu vid tillfällig fångst, där tillgång på

annat material saknas, användas uteslutande sensnaror (jfr lafskrik-snaror sid. 73).

Tagelsnarorna göras af 15 å 20 tagel.¹ Dessa knyter man först ihop till en ögla i ena änden och fördelar den på tvänne testar eller tåtar, hvilka hoptvinnas på samma sätt som tåtarna i sensnaror.

Fig. 4 visar en sensnarögla, fig. 5 en tagelsnarögla, båda schematiskt. Tagelsnaran är i änden förstärkt med en splits af renskinn, snodd i skåran omkring klykhalsen. På så sätt kan snaran ej slitas af på den ömtåligaste punkten. Fig. 6 åskådliggör, huru den i *d*

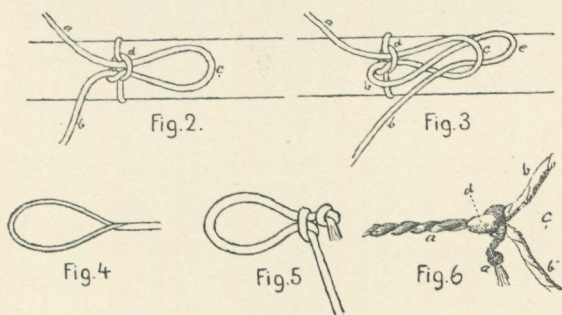

Fig. 2. Enkel löpknut. Fig. 3. Uppkast till dubbel löpknut. Fig. 4. Sensnarans ögla. Fig. 5. Tagelsnarans ögla. Fig. 6. Tagelsnara med splits af renskinn.

dubbelvikta skinnremmen *b*, hvilken snotts tre hvarf omkring klykhalsen och fastknutits, är fastgjord vid tagelsnaran *a*.

Numera användas stundom snaror af mässingtråd.

Till fäste för snaran skäres ett snitt å hvardera klykbenet på lika höjd. Uppgillringen verkställes olika. Är träet för tillfället mjukt, såsom vid töväder, trycker man helt enkelt ned snaran i snitten på ömse sidor så pass, att hon sitter kvar; fig. 1, förtydligad genom fig. 7 A.

När det är kallt, fäster man upp snaran vid klykorna med stycken af styfva grässtrån, smala kvistar eller dylikt, som nedtryckas i skärningen och trädas mellan snarans båda tåtar, fig. 7 B.

¹ Det i museets samlingar befintliga exemplaret är gjordt af 19. Detta är den för orre, till och med tjäder vanliga groflekten.

Man använder äfven fina grässtrån eller hufvudhår, som läggas i en slinga om snaran och nedtryckas dubbla i skärningen, fig. 7 C. Snarorna böra vara mycket lösgillrade.

Man gör klykorna för det mesta hemma och medför dem till platsen i t. ex. en bakmes eller tågände. Tillfälligtvis skär man dem, när man sätter snarorna, om det medförda förrådet ej räcker till ¹

Klykorna placeras i snön omkring sex i rad, med ungefär en fots mellanrum mellan hvarje. Mellanrummen utfyllas med björk-

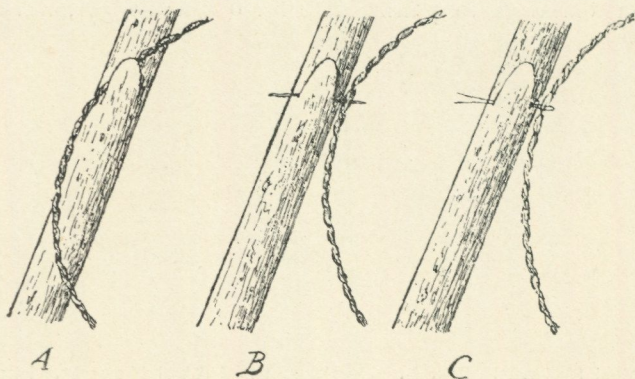

Fig. 7 A—C. Klykben med olika fästen för snarorna.

kvistar och en och annan toppände, dels till lockbete, dels till stängsel, för att riporna skola tvingas att passera genom gillren. När de slå ned för att äta af knoppen och börja springa af och an, blifva de fast.

Sjöfågelsnaror. *Tjatselatte-giele*.

I slutet af maj eller början af juni, när sjöarna börja bli isfria, anländer sjöfågeln, änderna och vildgässen. De slå sig ned på öppna ställen vid älfmynningarna och visa där till en början föga skygghet. Detta är alltså den bästa fångsttiden, hvilken samman-

¹ Ett fel med klykan är, om den är för trång nedtill. Den ryckes då lätt upp af fågeln, som släpar den långa stycken. Inträffar snöfall efteråt, kan den ej återfinnas. Bästa spännfästet för en klyka erhålles, om benen divergera ordentligt.

faller med lappens uppehåll i vårvistet. Eljest äro änderna ej lätt-fångade, men kunna till följd af hunger narras till att beträda försåten äfven längre fram på årstiden. Ungarna äro minst rädda för gillren.

Sjöfågelfångsten bedrifves ej allmänt och planmässigt utan mera tillfälligt, där så kan anses lönande.

Fig. 8, 9 visa bilden af en sjöfågelflotte, 77×87 cm, förfärdigad af lappmannen Anders Nilsson från Mellanskogsfjäll i Frostviken,

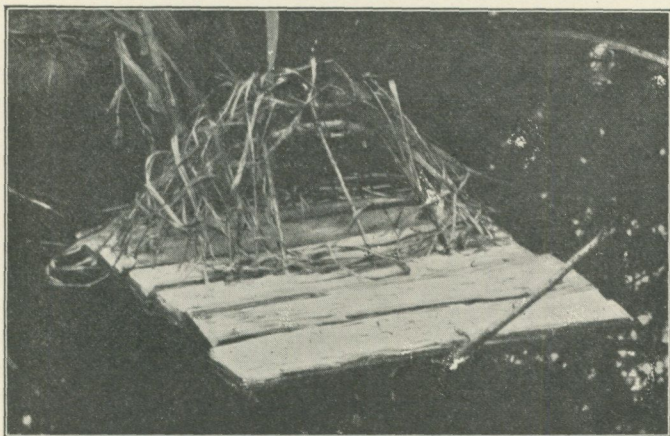

Fig. 8. Sjöfågelflotte på vattnet, sedd framifrån.

N. M. 114,269.

Jämtland. Den består af sex klyfningar, halfva kubbar af granvirke, vända med den runda sidan ned, den flata upp. Klyfningarna sammanhållas af tvänne vridna, omkring 2 cm grofva vidjor, hvilka äro trädde genom borrhål på det sätt fig. 10 A framställer. På båda sidor om vidjans rotände *a* äro kilar inslagna; å förlängningen af den något smalare, bakåt riktade änden *b* är slagen en knut, hvarigenom trästyckena hindras att falla isär. På grund af vidjornas böjlighet följer flotten smidigt den lätta sjögången, så att vattnet ej spolar öfver.

Genom ett borrhål *a*, fig. 10 B, i midten af det bakersta trästycket, är dragen en med ögla, *b*, försedd vidjelänk, förmedelst

hvilken flotten fastgöres. Man träder öglan på en stör, som stickes ned i botten, eller fäster man den i buskar å stranden; bredvid vidjan i hålet sitter en tapp inslagen för stadighetens skull.

Äfven å framsidan sättes någon gång, där vass saknas, eller där den, som finnes, ej är tillräckligt tät och styf att hålla flotten i läge, en liten reservhank, som likaledes fästes vid en stör eller käpp, se fig. 10 C.

Detta är en transportflotte, konstruerad lättare, för att den skall kunna flyttas bekvämt från en plats till en annan. Sådana

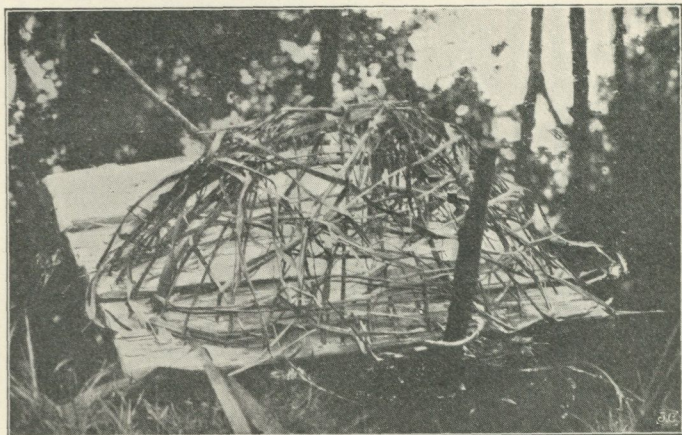

Fig. 9. Sjöfågelflotte på vattnet, sedd bakifrån.

N. M. 114,269.

flottar, som äro ämnade att ligga på samma ställe, hopfogas af helrunda kubbar. Gilleranordningen är lika hos bägge slagen. Den består af följande delar, hvilka alla, undantagandes själva snarorna, framträda å fig. 8.

1. *Bågen*, hvilken består af en nästan jämgrof, vriden vidjestump af ungefär 2 cm genomskärning. Dess spännvidd är omkring 60 cm, höjd 30 cm, se fig. 10 D. Rotänden är *a*. Förlängningen af den något smalare toppänden *b* har formats till en knut för att kunna hålla taget och motstå sträckningen.

2. *Huset* eller *kojan*, som har oval bas af omkring 70 cm längd och 44 cm bredd. Den består af smala, i underlaget snedt

inborrade björkkvistar, hvilka alla luta mot bågen och där förena sig till ett slags röst eller kam. Riset är aftoppadt. För ytterligare tätning inflätas, såsom här, stundom sjögräs. Detta är obehöfligt, där tät vass hindrar fågeln från att komma åt betet från baksidan.

3. *Pinnarna*, mellan hvilka snarorna uppgillras. De äro till antalet tre, äro snedt fästa i underlaget och luta inåt bågen på

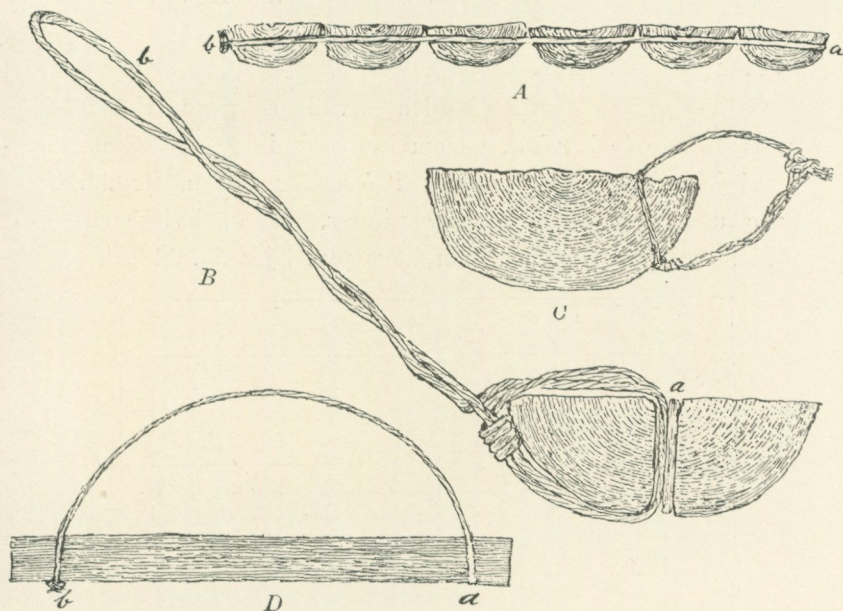

Fig. 10. A. Sjöfågelflotte, tvärsnitt. B. Bakhank. C. Framhank.
D. Båge.

samma sätt som de kvistar, hvilka bilda kojan. I vanliga fall är endast midtpinnen med en renskinnsrem fastbunden vid bågen upp-till. Här hafva alla tre försetts med sådana bindslen för att stå stadigt i modellen.

4. *Snarorna*, hvilka äro fastbundna vid bågen och för öfrigt förfärdigade på samma sätt och af samma material som de å sid. 73 beskrifna, för ripfångst afsedda tagelsnarorna. Uppgillringen är också densamma, ehuru de här intaga en lutande ställning. Under

snarorna är en »tröskel» af sjögräs infätad, för att änderna ej skola sticka hufvudet inunder, när de söka komma åt betet.

5. *Beteshaken*, hvilken är nedborrad i midten af rishuset, något närmare bakväggen. Den är af björk och 6 cm hög. Förfärdigas äfven af en. Till fasthållande af den som bete använda fisken, hvilken nedtryckes flatsides mot flotten, är den försedd med hulling, fig. 11.

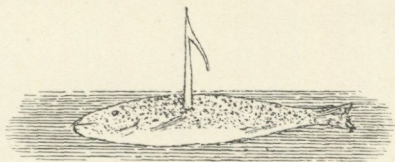

Fig. 11. Hållkrok med bete.

Fig. 12 framställer planet af den ofvan beskrifna och afbildade flotten; vid *a* äro de borrhål, genom hvilka de i fig. 10 B, C åskådliggjorda vidjehankarna äro trädde; i *b* sitter bågen, jfr fig. 10 D, fästad; *c* utmärker hålen för de pinnar, mellan hvilka snarorna uppgillras, se fig. 8; *d* är beteskrokens plats, jfr fig. 11 och 8. De

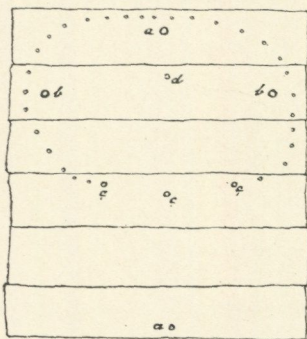

Fig. 12. Plan af flotten.
Jfr fig. 8, 9.

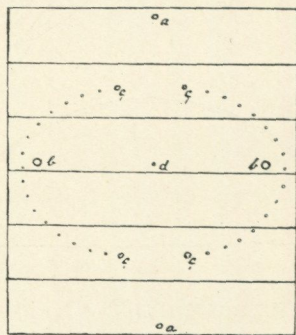

Fig. 13. Sjöfågelflotte af annan typ, schematiskt plan.

öfriga punkterna ange hvar de riskvistar, som bilda kojan, 29 till antalet, äro nedborrade.

Jämte den ofvan beskrifna typen förekommer en annan, där riskojan med fångstanordningen är förflyttad till midten af flotten, fig. 13. De båda snarorna ha där sin plats ej bredvid hvarandra utan åt motsatta sidor mellan pinnarna, *c*. Genom denna anordning erbjödes fågeln åtkomst af betet *d*, från hvilketdera hållet han kommer, när flotten angöres ett litet stycke från land.

Öfriga med bokstäfver betecknade punkter å skissen få sin förklaring genom beskrifningen till fig. 12.

Flottar af denna konstruktion fånga, enligt somligas mening, sämre än den förra.

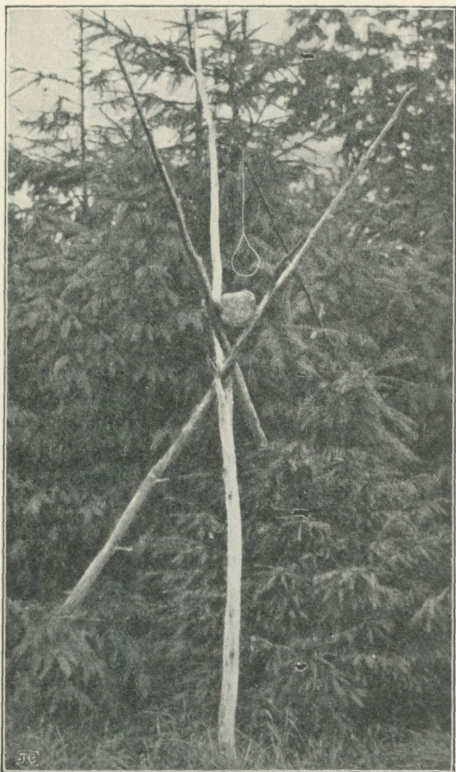

Fig. 14. Skriksnara vid en suongere.

Fig. 15. Toppen af ekorrslyjan.
N. M. 114,271.

Skriksnara. *Guoksage(n)-giele.*

För fångst af lafskrikor, hvilka uppträda som marodörer vid renslakten, brukas en enkel anordning lik den fig. 14 visar.

En snara af rensena,¹ knuten vid toppen af en smal stång, synes dingla öfver köttstycket, som är placeradt i en träställning, s. k.

¹ Annat material, t. ex. hästtagel, kan på dessa aflägsna fjälltrakter ej komma i fråga.

suongere, för att det ej skall kunna angripas af fyrfota skadedjur. Stången sitter snedt nedstucken i marken med rotänden. Snaran

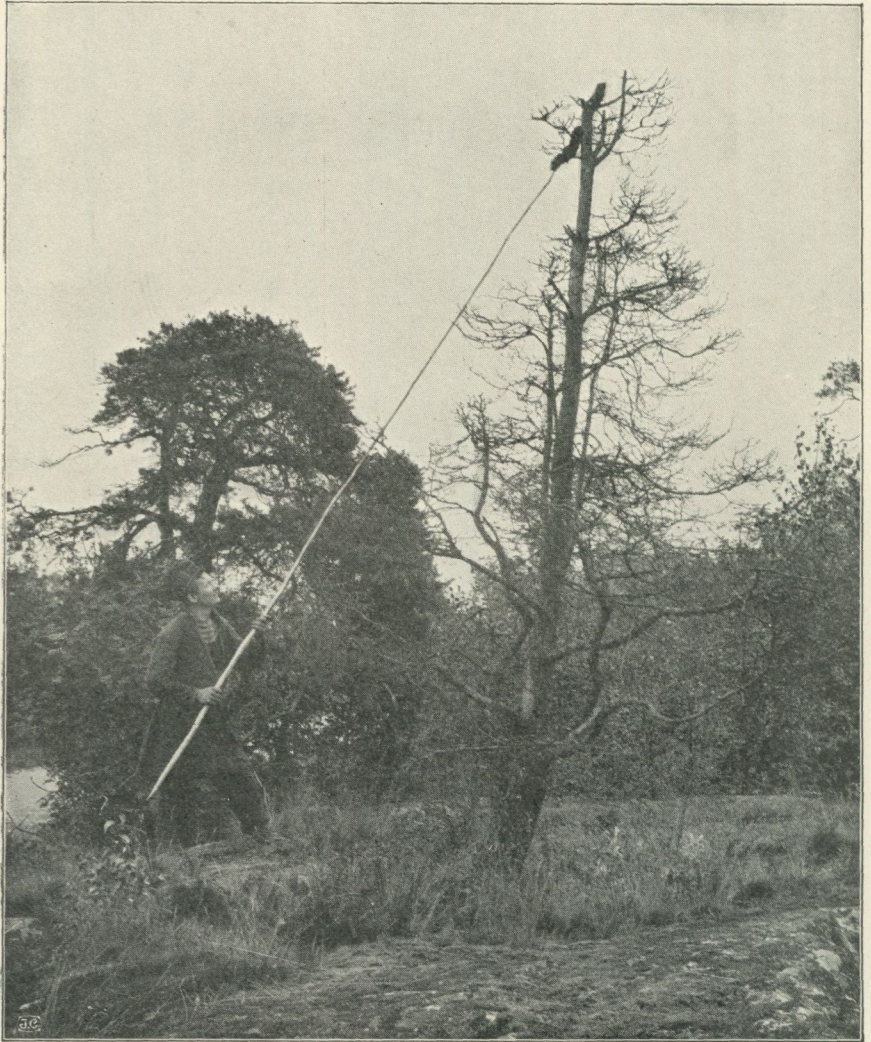

Fig. 16. Ekorrfångst med slyja.

bör hänga öfver det talgrikaste partiet, som skrikan angriper först. Snarans längd är 0,72 m.

Ekorrslyjor. *Äru-nuote.*

Lappen har ett enkelt men förslaget sätt att fånga ekorrar, hvilka förlöpa sig till toppen af ensamstående träd, därur de ej våga hoppa. För ändamålet användes ett smidigt, långt björkspö (slyja) med två à tre kvarlämnade toppkvistar, fig. 15. Stående på marken, träder lappen upp spöet försiktigt, så att ekorrens svans faller i förgreningen. Därefter tvinnar han, till dess toppkvistarna spunnit in sig så säkert i de långa svanshåren, att han kan rycka

Fig. 17. Utspänd örnref.
N. M. 114,270.

till utan risk, att det lossnar, fig. 16. Med ett hastigt ryck slungar han sedan ekorren i marken.

Dylik fångst idkas vintertiden i skoglandet mest af smågossar, hvilka äfven äga färdighet att med slyjan mätta dödande slag mot ekorren, ifall han söker undkomma.

Längden af det här afbildade exemplaret är 4,17 m. Toppkvistarna 0,4 m.

Örnref, örnkrokar. *Hapke-kruotje.*

Örnfångst med krok förekommer mest vid den årstid, då örnarna hafva bon och gå på jakt efter små renkalfvar. Anordningen visas

i fig. 17. Den består af ett omkring 2,75 m. långt och 2 cm tjockt vidjerep, hopknutet af tvänne länkar och i ändarna försedt med vidjehankar af samma form och konstruktion som vanliga kreaturs-halsband, fig. 18 A. Repets längd med hankarna utgör ungefär 3,25 m. Den ena hanken, den högra å fig. 17, är trädd öfver en spetsig bergskärfva öfverst å klippväggen, den andra ligger fastklämd mellan tvänne stenblock. På den sträckta linan synas tafsarna, tre till antalet, uppspetade såsom fig. 18 B visar. *a* är

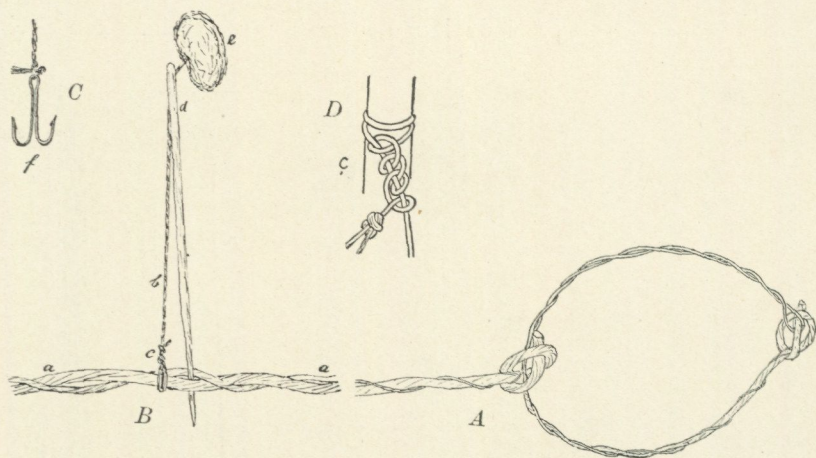

Fig. 18. A. Hank, hvarmed örnrefven fastgöres. B. Tafs och krok med bete. C. Örnrefvens kroktyp. D. Knut, hvarmed tafsén fästes.

vidjerepet eller linan, *b* den af hästtagel såsom en vanlig fågelsnara tvinnade tafsén, hvilken nederst är fastgjord med en knut *c*, jfr fig. 18 D, öfverst nedtryckt i en klyfning i stickan *d*; *e* är köttbetet, som fastsättes på krokar, fig. 18 C. Tafsén är omkring 25 cm lång.

För refvens utsättande väljes en öppen plats, där betet lätt iakttages af örnen. En fördelaktig placering är den mellan klippor eller block vid svårtillgängliga fjällstup. Man har för resten att rätta sig efter terrängen och söka fäste för hankarna hvar bäst ske kan. Dessa kunna knäppas omkring trädstammar eller trädgrenar, och ofta förekommer, att man uppfäster anordningen mellan sådana, om ris ej bortskymmer betet. Stundom sträcker man vidjerepet från ett träd till en klippa.

När örnen slår ned på linan för att hugga betet, börjar denna svaja af och an, så att han måste ta till flykten. Men i hastigheten söker han sluka köttstycket och fastnar på krokarna. Inom en kort stund är han kväfd.

Äfven hökar fångas tillfälligtvis på detta sätt.

Fig. 19. Laxslyja af en
ovriden ungbjörk.
N. M. 114,136.

Fig. 20. Fiske med slyja.

Laxslyjor.

Slyjor, egentligen vidjor, lappska *nuote*, användas till att slå eller bedöfva laxöring med under leken höstetid.

Fig. 19 visar den ursprungligaste typen, som består af en ovriden och obarkad ungbjörk af 2,5 m. längd. Strax ofvanför förgreningen sitter ett vidjeband, hvarigenom grenarna, hvilka äfven kunna vara flera, sluta bättre tillsammans. Där man tillfälligtvis och mera oförberedt anträffar laxöring, skär man i hast en slyja af denna form. Användningen visas i fig. 20.

Nästa bild, fig. 21, framställer en laxslyja, som är gjord med mera omsorg och afsedd att räcka för året eller längre. Den medföres, när man från riskojorna å fjällsluttningarna beger sig på

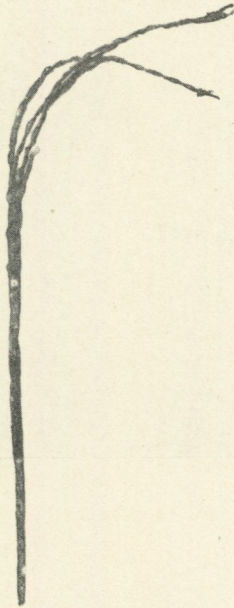

Fig. 21. Tredubbel slyja
med viradt skaft.
N. M. 110,414.

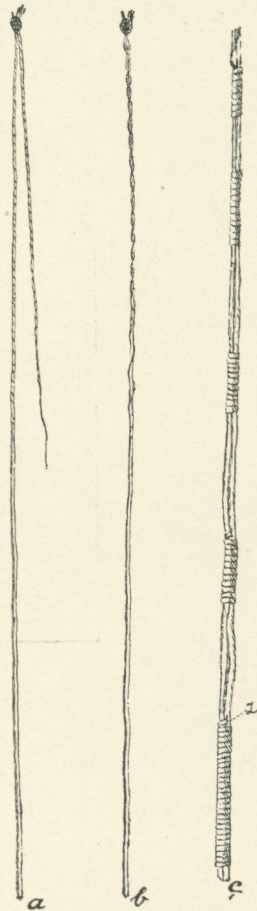

Fig. 22. Detaljer af
slyjan.

fisketurer till fjällsjöarna. Man följer bäcken uppefter med slyjan i hand. Där en fördjupning anträffas, gör man en fördämning, för att laxöringen ej skall kunna smita i väg utför bäcken. För större säkerhet brukar man äfven spänna ut en nättrasa tvärs öfver vid

fördämningen. Sedan börjar fisket, hvori vanligen två personer deltaga. Den ene motar fisken till grunda ställen och lyfter på stenarna för att tvinga fram honom, den andra slår. Slyjan medtages hem och hänges i någon tät gran till nästa gång. Den uppmjukas då i förväg med vatten.

Hopsättningen af slyjan tillgår på följande sätt. Man vrider tre björktelningar af ungefär 2 m. längd från toppen till ungefär

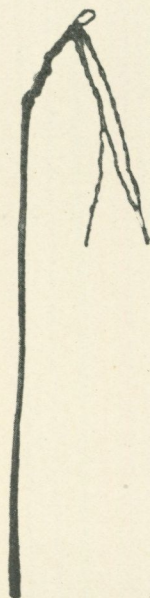

Fig. 23. Slyja med
tredubbel slagtafs.
N. M. 110,414.

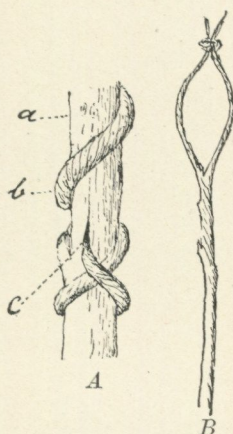

Fig. 24. A. Fäste för
toppen. B. Enklare
skaftögla.

midten, rotändarna täljas trekantigt jämntjocka, hvarvid dock en sida, den som skall vända ut, bör lämnas otäljd. Vid topparna fastknytas sedan smalare vridna vidjor, fig. 22 a, hvarefter båda tvinnas omkring hvarandra, såsom fig. 22 b visar. Till sist läggas alla tre vidjorna ihop med den otäljda sidan ut och omviras på flera ställen med band, bestående af smala renskinsremmar, fig. 22 c. Skinnremmarna fästas, där de sluta, på så sätt, att man gör med knifsuddens klyfningar i träet och drager ändarna igenom dessa, fig. 22 c z.

Det öfversta bandet omsluter och fasthåller jämväl topparna af de påknutna kortvidjorna. Den med remmar ombundna delen af slyjan utgör skaftet, hvori man håller, när man slår.

Exemplaret har en längd af omkring 2 m.

Jämte de nämnda förekommer en tredje typ af slyjor, som användes af de bofasta lapparna. De tillverkas äfvenledes för året och uppmjukas före hvarje användning; pläga förvaras i myrlador. De bestå af ett skaft samt af trenne vid detta fästade vidjelänkar, hvilka utgöra slagtafsen, fig. 23.

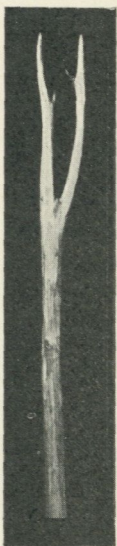

Fig. 25. Laxgaffel.

N. M. 114,159. Någon gång formas skaftögla genom att, på det vis fig. 24 B åskådliggör, hopknyta två vridna toppkvistar. En sådan ögla är emellertid opålitligare, helst slyjan till följd af slagen vill spricka i själfva förgreningen.

Fiskgaffel eller ljuster. *Guole-suorke.*

Laxöringen har i de små bäckarna gärna sitt tillhåll i försänkningar under trädrötter och stammar. Han brukar där fångas med gafflar af björk eller (hellre) enved, försedda med små hullingar eller taggar på insidan, fig. 25. Det här fotograferade exemplaret har en längd af 53 cm och är förfärdigadt af björk. Gaffeln bäres inom bältet, som fig. 20 visar.